

אובדן מזון והצלת מזון בישראל

יולי, 2024

נספח מיוחד לדו"ח, הדן בהשפעות מלחמת חרבות ברזל
על אובדן המזון במקטע החקלאי

1. השפעת מלחמת חרבות ברזל על אובדן מזון והצלת מזון במקטע החקלאי בישראל – דו"ח מיוחד

בעיית אי-הביטחון התזונתי החמירה עקב מלחמת "חרבות ברזל"

הדו"ח הלאומי לאובדן מזון והצלת מזון מפורסם ע"י לקט ישראל ו-BDO מאז שנת 2015, בשיתוף המשרד להגנת הסביבה ומשרד הבריאות. השנה לראשונה, בעקבות מלחמת חרבות ברזל, מתפרסם דו"ח ביניים המצביע על השלכות המלחמה: גידול באובדן המזון במקטע החקלאי, החמרת אי-הביטחון התזונתי בישראל והצורך בחיזוק החקלאות המקומית והצלת המזון, לחיזוק החוסן הלאומי.

מלחמת חרבות ברזל הביאה להחמרה בבעיית אובדן המזון בישראל ולפגיעה בביטחון התזונתי. תוספת עלות האובדן למשק הלאומי כתוצאה מששת חודשי המלחמה הראשונים¹ עומדת על כ-מיליארד ש. הכוללים אובדן מזון בשווי 670 מיליון ש, עלות סביבתית כתוצאה מאובדן המזון של 135 מיליון ש ותוספת עלות בריאותית של כ-210 מיליון ש.

ההחמרה באובדן המזון כתוצאה מצמצום הגישה לשטחים חקלאיים ומחסור בידיים עובדות פגעה בהיצע התוצרת החקלאית שהביאה לעליית מחירי הפירות והירקות. אלו יחד גרמו להעמקת הפגיעה בביטחון התזונתי. כמו כן, סביר שהיקף אובדן המזון גדל כתוצאה מהמלחמה גם במקטעים נוספים של מערכת המזון, למשל כתוצאה מהשבתת מפעלים, הצטיידות צרכנית מוגברת במזון, אתגרי שינוע וכדומה, אולם אלו לא נבחנו בדו"ח זה.

בדוח שלהלן מתוארים התהליכים המרכזיים שתרמו להחמרת אובדן מזון ואי הביטחון התזונתי בישראל בזמן מלחמת חרבות ברזל. להלן עיקר ממצאי הדוח:

1. אובדן תוצרת חקלאית

- כ-30% משטחי החקלאות בישראל נמצאים באזורי הקו הראשון של הלחימה
- בעקבות המלחמה – חלה ירידה של כ-38% בכח האדם (עובדים זרים ופלסטינים) בענף החקלאות

¹ אוקטובר 2023 – מרץ 2024

- התוצאה היא גידול בהיקף אובדן המזון במקטע החקלאי בישראל לרמה של 22% בששת חודשי המלחמה הראשונים לעומת שיעור אובדן מזון של 9% טרום המלחמה².
- כלומר, מלחמת חרבות ברזל הביאה לתוספת אובדן של 150,000 טונות תוצרת חקלאית³ בחצי השנה הראשונה למלחמה, בשווי כ-670 מיליון ₪

2. הצלת מזון

- הודות לפעילות התנדבותית במהלך המלחמה, והיכולת לקטוף תוצרת חקלאית ולמנוע את בזבוזה, מותנה הפגיעה בהיקפי אובדן המזון במקטע החקלאי
- במהלך ששת חודשי המלחמה הראשונים, ב-600 אלף ימי התנדבות נקטפו למעלה מ-35 אלפי טונות תוצרת חקלאית בשווי של כ-160 מיליון ₪
- פעילות ההצלה של המתנדבים איפשרה להפחית את אובדן המזון בתקופה זו מ-25% ל-22%

3. אי-ביטחון תזונתי

- פיחות בהיקף התוצרת החקלאית המקומית הביא לגידול ביבוא וצמצום היצוא למרות זאת נרשמה ירידה של 7% בהיקף התוצרת החקלאית המשווקת בישראל⁴ בתקופת המלחמה
- השפעת המחסור בתוצרת חקלאית - עליה של 14% במחירי הירקות ו-8% במחירי הפירות
- התוצאה: פגיעה בביטחון תזונתי עקב הירידה בצריכת מזון בריא, בייחוד בשכבות המוחלשות בהן להערכתנו השפעת עליית המחירים גבוהה יותר

4. השפעה סביבתית

- העלות הסביבתית של אובדן המזון במקטע החקלאי במלחמה עומדת על כ-135 מיליון ₪ כתוצאה מאובדן משאבי קרקע ומים, פליטות גזי חממה ומזהמי אוויר ועלות טיפול בפסולת

5. השפעה בריאותית

- עקב החמרת אי-הביטחון התזונתי – ההערכה היא כי תהיה תוספת הוצאות בריאות בישראל של כ-210 מיליוני ₪ בשנה

המצב הקיים, כתוצאה מהמלחמה, של חוסר יציבות בהיצע המזון החקלאי המקומי לצד עליית המחירים והחמרת אי הביטחון התזונתי באוכלוסיה, מדגיש את חשיבותה של חקלאות ישראלית מקומית לחוסנה וקיומה של המדינה. במבחן התוצאה, מדיניות היבוא הממשלתית לא הוכיחה את עצמה ולא פתרה את בעיית עליית

;

³ פירות וירקות

⁴ תוצרת חקלאית משווקת = תוצרת הנמכרת ברשתות קמעונאיות, שווקים, מכולות, ירקניות וכדומה; תוצרת חקלאית נצרכת – התוצרת החקלאית שאוכלוסיית מדינת ישראל צורכת/אוכלת

המחירים והמחסור בתוצרת כתוצאה מהמשבר. נראה כי הפתרון של ייבוא תנובות חקלאיות, גם בעיתות שגרה, אינו מספק כדי להבטיח ביטחון תזונתי ואף מגלם סיכון.

המציאות הכלכלית לאחר 9 חודשי מלחמה, הכוללת עלייה בהיקף האוכלוסייה שנמצאת באי-ביטחון תזונתי, העמקת אי-הביטחון התזונתי הקיים, וכל זאת במקביל לגידול בהיקפי אובדן מזון – מחדדת את הצורך בשימוש בכלי המדיניות של הצלת מזון והעברתו לצריכה על ידי אוכלוסיות מוחלשות להתמודדות גם בתקופות של משברים.

1.1 אובדן תוצרת חקלאית

1.1.1 התוצרת החקלאית בחבל תקומה ובקו העימות בגבול הצפון

בישראל למעלה מ-2.5 מיליוני דונם של שטחים חקלאיים לגידולי ירקות, פירות וגידולי שדה. למעלה מ-30% משטחי החקלאות בישראל נמצאים באזורי הקו הראשון של המלחמה⁵, כ-22% בחבל תקומה (עוטף עזה)⁶ ועוד כ-10% בגבול הצפון⁷ מהם 7% בגליל, ו-3% בגולן.

שטחי החקלאות באזורי קו המלחמה הראשון, אלפי דונם

חבל תקומה	שיעור מכלל ארצי	גבול הצפון			שיעור מכלל ארצי	סה"כ
		גליל	גולן	סה"כ		
חטיה ודגנים	25%	56	22	78	7%	1,172
פירות	10%	97	45	142	21%	684
ירקות	30%	17	7	24	3%	703
סהכ	22%	170	73	244	10%	2,559

⁵ לפי נתוני למ"ס, השלכות כלכליות של מלחמת "חרבות ברזל" על ענף החקלאות

⁶ היקף שטחים חקלאיים במועצות אזוריות בעוטף עזה והן: חוף אשקלון, שער הנגב, שדות נגב, אשכול ומרחבים.

⁷ היקף שטחים חקלאיים במועצות אזוריות הגובלות בגבול הצפון והן: גליל עליון, מבואות החרמון, מטה אשר, מעלה יוסף, מרום הגליל וגולן.

5

בחבל תקומה, המכונה "אסם התבואה של ישראל", נמצאים כ-60% משטחי תפוחי האדמה בישראל, כ-50% משטחי העגבניות ו-40% משטחי גידול הגזר והכרוב. באיזור קו העימות בגבול הצפון נמצאים כ-60% משטחי מטעי תפוחי העץ ומעל ל-35% משטחי מטעי האפרסקים. מלבד גידולים חקלאיים, גבול הצפון מהווה גם מקור ייצור מרכזי לביצים, ופטמי הודו.

% התוצרת החקלאית בחבל תקומה מכלל הארץ % התוצרת החקלאית בקו העימות מכלל הארץ

מקור: למ"ס, השלכות כלכליות של מלחמת "חרבות ברזל" על ענף החקלאות

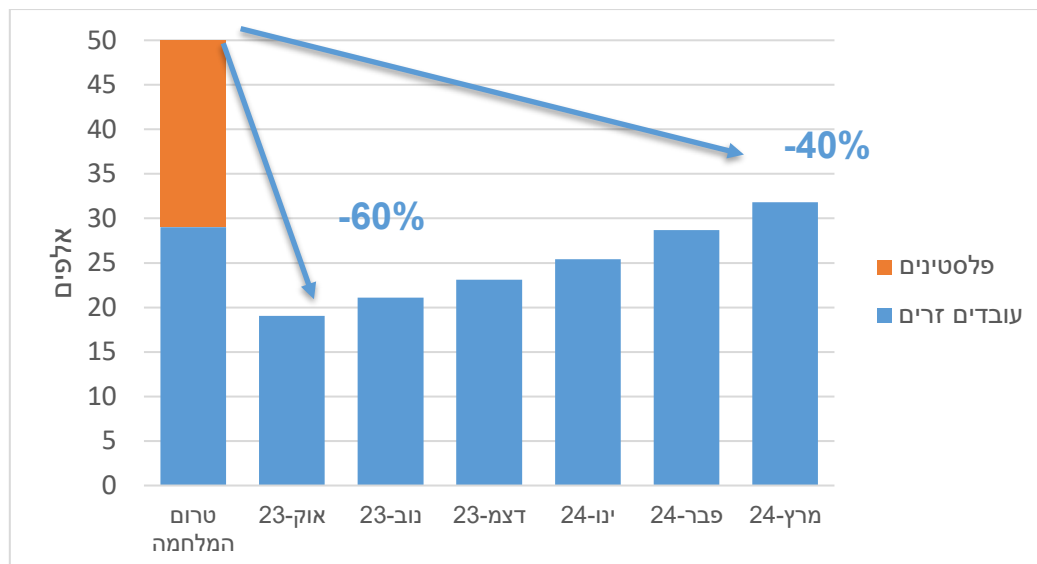
1.1.2 שינוי במצבת עובדים בענף החקלאות בעקבות המלחמה

ערב המלחמה, מניין העובדים הזרים (עיקרם תאילנדים) והעובדים הפלסטינים שעבדו בענף החקלאות בישראל עמד על 51,000 איש. פרוץ המלחמה הביא באופן מיידי לירידה משמעותית של כ-30,000 עובדים בחקלאות, אשר היוו כ-60% ממצבת כוח האדם (שאינו ישראלי) בענף טרום המלחמה. מתוכם כ-10,000 עובדים זרים שעזבו את הארץ וכ-20,000 עובדים פלסטינים שנמנעה כניסתם⁸. התוצאה הישירה היתה פגיעה אנושה בחקלאים ובענף החקלאות.

ששה חודשים מתחילת המלחמה, סך היקף העובדים (שאינם ישראליים) בענף קטן בכ-40% ביחס למצב טרום המלחמה בעקבות איסור כניסתם של עובדי החקלאות הפלסטינים ועל אף גידול של 10% במצבת העובדים הזרים ביחס להיקפם טרום המלחמה.

⁸ נתוני שהתקבלו ממשרד החקלאות

היקפי עובדים זרים ופולסטינים בענף החקלאות בישראל, אלפים

מקור: עיבודי BDO לנתוני משרד החקלאות

1.1.3 הצלת מזון – ההתנדבות ככלי להפחתת אובדן מזון

בעקבות המלחמה, החקלאות הישראלית חוותה משבר כוח אדם משמעותי. מחסור בידיים עובדות ומיומנות גרם לגידול באובדן המזון בתקופה זו, הרתמותם של המתנדבים במהלך המלחמה מתנה את היקפי אובדן המזון במקטע החקלאי מ-25% ל-22%

מיד לאחר פרוץ הלחימה הגיעו עשרות אלפי מתנדבים לסייע לחקלאים ולקטוף את היבול החקלאי שהצטבר בשטח.

משרד החקלאות העריך אז כי יידרשו 11,000 מתנדבים מדי יום בשל המחסור של עובדים בענף החקלאות, ותקצב לשם כך תמיכה בפעילות ההתנדבות בסך 50 מיליון ₪. התמיכה כללה הסעות, מזון ולינה למתנדבים באמצעות כ-20 עמותות בהן: לקט ישראל, אחים לנשק, התנועה הקיבוצית, קדמה, עין פרת ועוד. שיתופי פעולה נוספים להגברת ההתנדבות כללו שת"פ של משרד החקלאות עם משרד החינוך בוגייסו תלמידי תיכון להתנדבות חקלאית, שת"פ עם אגף החינוך של צה"ל שאפשר את הגעתם של כ-500 חיילים לא קרביים על בסיס יומי, אשר עבדו בחקלאות באזורי המרכז ודרום הארץ. שת"פ נוסף כלל את משרד ההתיישבות

והמשימות הלאומיות וכלל את מערך השירות הלאומי, בני ישיבות, אולפנות ומכינות קדם צבאיות לעבודה חקלאית. המשרד להגנת הסביבה תמך גם הוא בהצלת מזון במהלך המלחמה, בסכום של מיליון ₪.

מאות אלפי המתנדבים שלקחו חלק במאמץ להצלת מזון בששת חודשי המלחמה הראשונים איפשרו לפצות על העדר ידיים עובדות. כ-600 אלף ימי התנדבות, שווי ערך לכ-3,000 עובדים יומיים בחקלאות, קטפו למעלה מ-36 אלף טון תוצרת חקלאית והצילו מזון בשווי 160 מיליון ₪. יחד עם זאת, החלפת כח אדם מיומן במתנדבים שאינם בעלי מיומנות מקצועיות לא הצליחה למנוע פגיעה בהיקף התפוקה החקלאית⁹.

ללא מפעל ההתנדבות תוספת עלות האובדן למשק הלאומי כתוצאה מששת חודשי המלחמה הראשונים היתה עומדת על כ-1,120 מיליון ₪. הכוללים אובדן מזון בשווי 690 מיליון ₪, עלות סביבתית כתוצאה מאובדן המזון של 165 מיליון ₪ ותוספת עלות בריאותית של כ-260 מיליון ₪.

1.1.4 אובדני התוצרת החקלאית בעקבות המלחמה

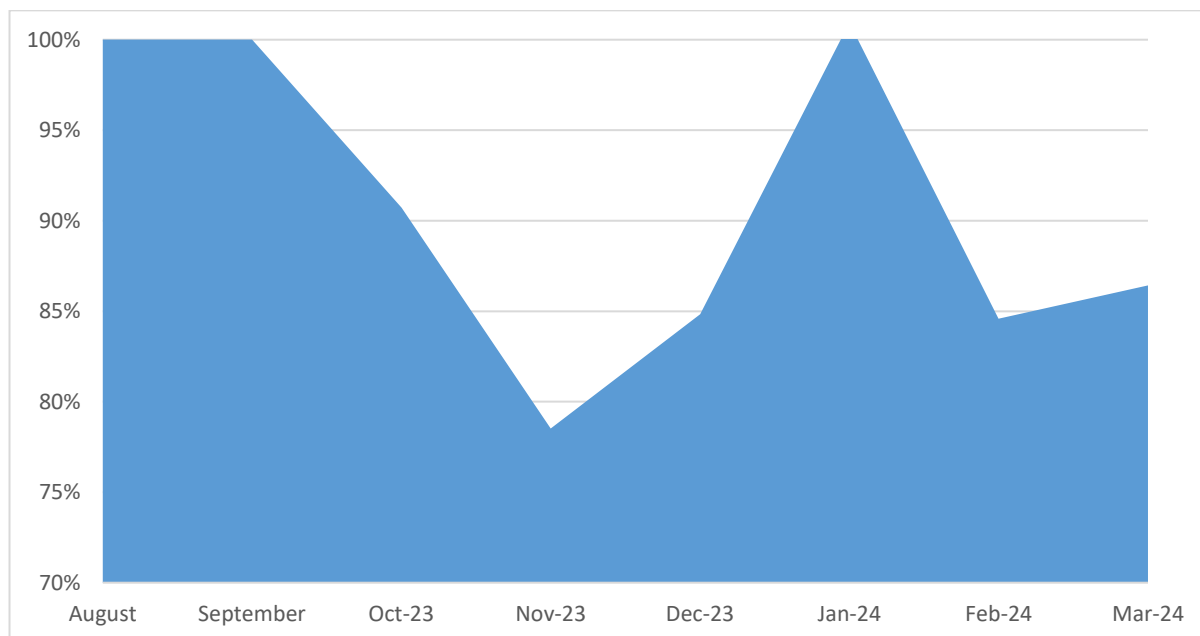
היקף התוצרת החקלאית המקומית החודשית המשוקקת¹⁰ עומדת בממוצע על כ-175 אלף טונות¹¹. ממצאי דו"ח זה מצביעים על גידול בהיקף אובדן המזון במקטע החקלאי בישראל לרמה של 22%, לעומת 9% טרום המלחמה.

⁹ כל התנדבות נספרת כיום. כל יום התנדבות של מתנדב נספר בנפרד.

¹⁰ פירות וירקות

¹¹ עיבודי BDO לנתוני למ"ס - רבעון לסטטיסטיקה של חקלאות - לחודשים אוקטובר-מרץ 2019-2024, משרד החקלאות - ענף החקלאות בישראל תמונת מצב כלכלית

ירידה תוספתית¹² בתוצרת החקלאית בתקופת המלחמה

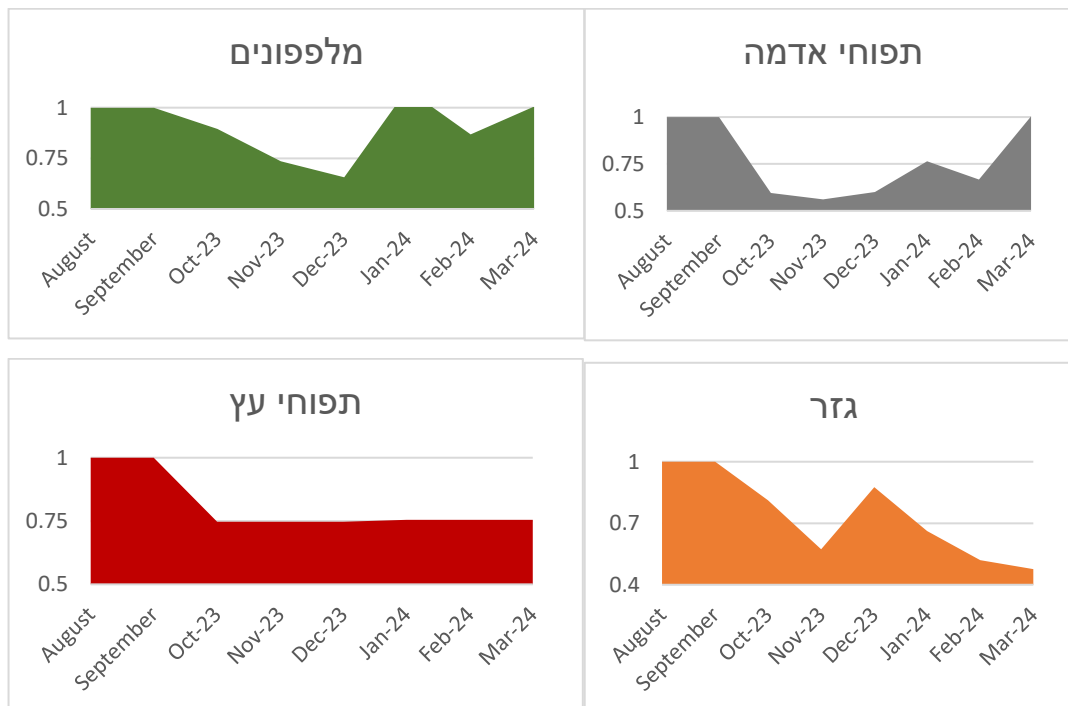
מקור: עיבודי BDO על נתוני למ"ס ומשרד החקלאות

בחינת העליה בהיקפי האבדן בקרב הגידולים המרכזיים בחבל תקומה ובקו העימות בגבול הצפון מלמדת כי שיעור תוספת האבדנים בקרבם בעקבות המלחמה גדול יותר מהשיעור הממוצע, ועומד בממוצע על כ-18%¹³. אבדן תפוחי האדמה והגזר עמד על כ-30% כתוצאה מהמלחמה, אבדן העגבניות ותפוחי העץ עמד על כ-23%, כרוב כ-19% ומלפפונים כ-13%.

¹² ירידה בתוצרת החקלאית במהלך המלחמה שחלה בעקבות המלחמה, כלומר בנוסף לשיעור אבדן המזון במקטע החקלאי הקיים בימות שגרה

¹³ עיבודי BDO לנתוני למ"ס

ירידה תוספתית בתוצרת החקלאית בתקופת המלחמה – גידולים נבחרים

ניתן לחלק את ששת חודשי המלחמה הראשונים ל-2 תקופות בעלות מאפיינים שונים אשר השפיעו על היקף תוספת אובדן המזון¹⁴:

אוקטובר עד דצמבר 2023, אופיינו בהלם ראשוני, סגירה צבאית של שטחים חקלאיים ועזיבה של עובדים זרים שהביאו להיקפי אבדן במקטע החקלאי של למעלה מ-27%.

בחודשים ינואר-מרץ 2024, חזרתם של עובדים זרים לישראל לצד הגעתם של עובדים חדשים, חזרה לעבודה בשטחים חקלאיים שנזנחו, פעילות הצלת מזון ופעילות משרד החקלאות לרבות: שינוי ייעוד מבנים חקלאיים לגידול גידולים שייצורם נפגם, שיקום חממות ובתי רשת שנפגעו בכל חלקי הארץ בדגש ירקות ה"סלט הישראלי" הביאו להקטנת היקפי האבדן שהתאזן על כ-18%. שיעור אובדן המזון הממוצע במקטע החקלאי ב-6 חודשי המלחמה הראשונים עומד כאמור על כ-22%.

בטבלה מטה ניתן לראות את השפעות המלחמה על התוצרת במקטע החקלאי לאורך חודשי המלחמה כתלות בהיקף ירידת העובדים בענף החקלאות.

¹⁴ ניתוח BDO על נתוני למ"ס - רבעון לסטטיסטיקה של חקלאות - לחודשים אוקטובר-מרץ 2019-2024

השפעות המלחמה על התוצרת במקטע החקלאי, אלפי טונות בחודש

ממוצע תקופתי	מרץ-24	פבר-24	ינו-24	דצמ-23	נוב-23	אוק-23	
32%	32%	32%	32%	32%	32%	32%	שטחים חקלאיים באיזורי העימות
-51%	-38%	-44%	-50%	-55%	-59%	-63%	ירידה במס' עובדים בחקלאות
25.2	31.6	26.5	-	36.0	39.6	19.0	היקף אובדן תוצרת חקלאית מהמלחמה, אלפי טון
12%	14%	15%	-	15%	21%	9%	שיעור תוספת אובדן מתוך היצור החקלאי

6 חודשי המלחמה הראשונים, בין אוקטובר 2023 למרץ 2024, הביאו לתוספת אובדן של כ-150,000 טונות במקטע החקלאי בישראל בשווי של כ-670 מיליוני ₪. נוסף על כן העלות הסביבתית של תוספת אובדן המזון במקטע החקלאי בחודשים אלו עומדת על כ-135 מיליון ₪ כתוצאה מאובדן משאבי קרקע ומים, פליטות גזי חממה ומזהמי אוויר ועלות טיפול בפסולת.

1.2 אי-ביטחון תזונתי

1.2.1 השפעת המלחמה על היקפי התוצרת החקלאית המשווקת לצרכנים

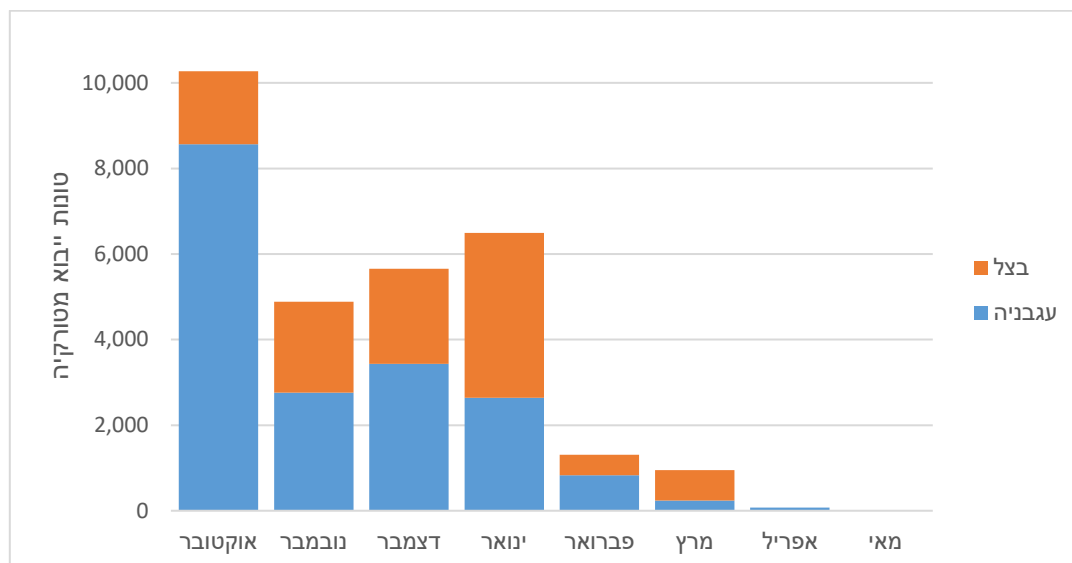
כדי לפצות על המחסור בתוצרת חקלאית בעקבות המלחמה, גדל היקף יבוא המזון, במקביל לירידה בהיקף היצוא. הניסיון בחודשי המלחמה מראה כי היבוא לא איפשר לגשר על פערי היצור המקומי, והתוצאה הינה ירידה בהיצע ירקות ופירות בשוק המקומי במקביל לעליית המחירים.

ייבוא תוצרת חקלאית במהלך מלחמת חרבות ברזל

על מנת להתמודד עם המחסור שנוצר במשק, גדלו היקפי ייבוא התוצרת החקלאית. במהלך ששת חודשי המלחמה הראשונים יובאו לישראל למעלה מ-170 אלף טונות תוצרת טרייה, יותר מפי שניים מהיקף היבוא בחודשים מקבילים בשנים קודמות.

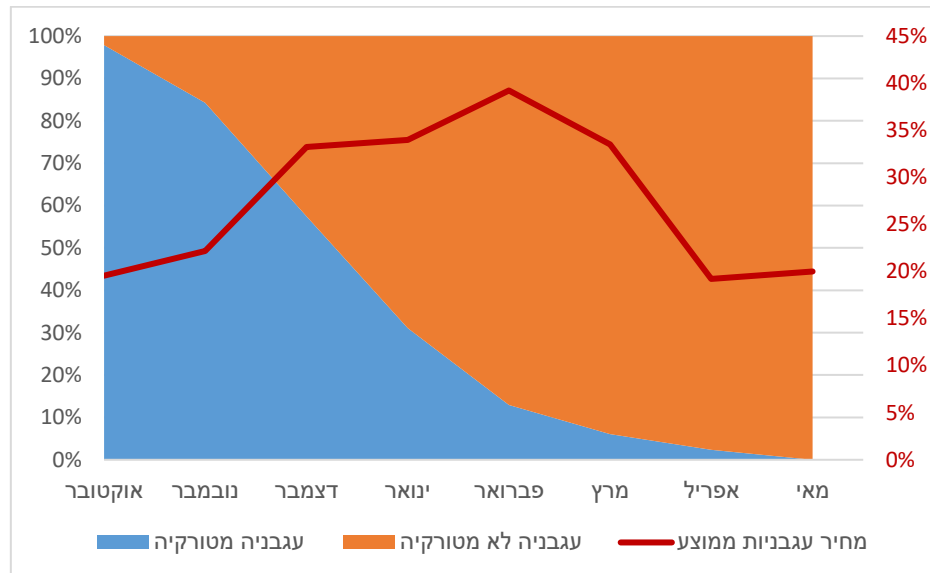
המדינות המובילות מהן ישראל ייבאה תוצרת בתקופת המלחמה הינן טורקיה, ירדן והולנד. עם פרוץ המלחמה, עקב המחסור בתוצרת חקלאית בשווקים, הפכה טורקיה למקור עיקרי לייבוא עגבניות ובצלים. כ-46% מהעגבניות וכ-26% מהבצלים שיובאו לישראל מקורם בטורקיה. אולם, בתחילת חודש מאי 2024 הכריזה טורקיה על הפסקה מוחלטת של מסחר עם ישראל אשר נדרשת כעת להסתמך על מקורות יבוא חלופיים.

ייבוא בצלים ועגבניות מטורקיה בחודשי המלחמה, טונות

מקור: עיבודי BDO לנתוני משרד החקלאות

שיעור ייבוא העגבניות מטורקיה ומשאר העולם, ושיעור שינוי במחיר העגבניה בישראל

מקור: עיבודי BDO לנתוני משרד החקלאות ולמ"ס

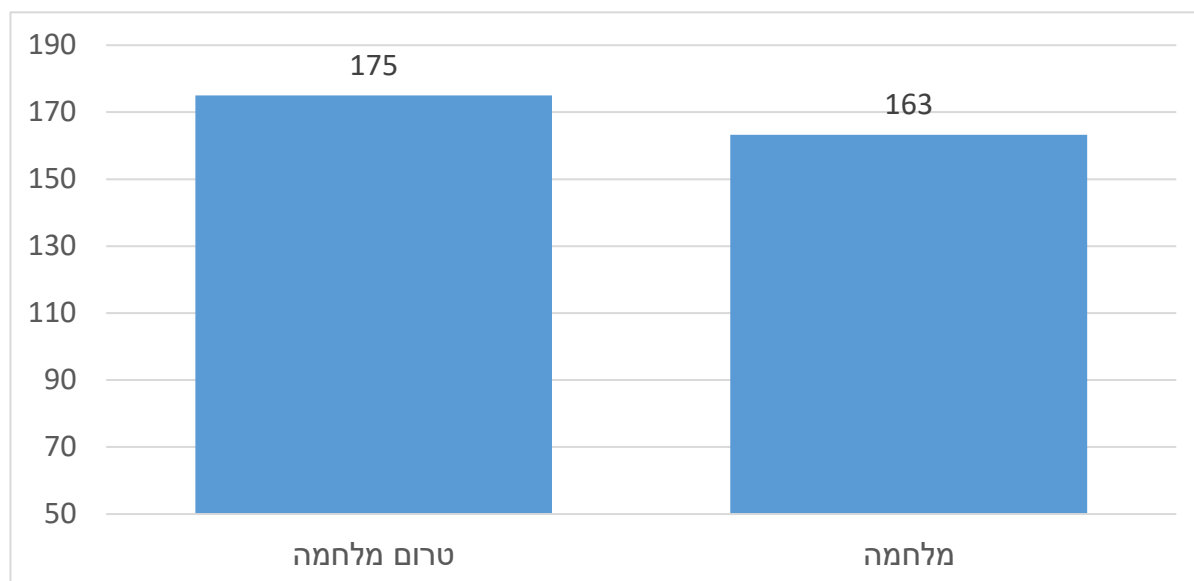
נראה אם כן, כי הפתרון של ייבוא תנובות חקלאיות, גם בעיתות שגרה, אינו מספק כדי להבטיח ביטחון תזונתי ואף מגלם סיכון. המצב הקיים כתוצאה מהמלחמה, של חוסר יציבות בהיצע המזון המקומי, מדגיש את חשיבותה של חקלאות ישראלית מקומית לחוסנה וקיומה של המדינה.

תוצרת החקלאית משווקת¹⁵ ונצרכת בישראל בתקופת המלחמה

על אף הגידול בהיקפי הייבוא וההפחתה בהיקפי היצוא, היקף התוצרת ששווקה ונצרכה בישראל בששת חודשי המלחמה הראשונים היתה נמוכה בכ-7% ביחס לחודשים מקבילים. ניתוח היקפי התוצרת בשווקים מראה כי המחסור הגיע לשיאו בחודשים נובמבר-דצמבר עם היצע תוצרת הנמוך בכ-18% והתמתן לאחר מכן, אך נכון למרץ עומד על היקף תוצרת נמוך בכ-14% ביחס לחודשים מקבילים.

¹⁵ תוצרת חקלאית מקומי בניכוי יצוא ובתוספת יבוא

ירידה חודשית ממוצעת בתוצרת חקלאית המשווקת בישראל במלחמה אלפי טונות לחודש

מקור: עיבודי BDO לנתוני למ"ס ומשרד החקלאות

יש לציין כי איסור הכניסה לשטחי חקלאות באזורי לחימה מונע את השמשת שטחי החקלאות למחזורי גידול עתידיים. הדבר עלול להביא להפחתה עתידית נוספת בהיקפי תוצרת מקומית לשיווק ולעליית מחירים כתוצאה מכך.

1.2.2 השפעת המלחמה על מחירי פירות וירקות

הפעולות שננקטו: החלפת היצור המקומי ביבוא, והפחתה ביצוא תוצרת, לא פתרו את המחסור בתוצרת חקלאית שגרם לעליית מחירים חדה במהלך חודשי המלחמה. כתוצאה מהחסורים המיידיים בתוצרת זינקו מחירי הפירות והירקות בחודשים הראשונים למלחמה, מגמה אשר המשיכה עם התארכות המלחמה.

שיעור שינוי מחירי תוצרת חקלאית

רבעון 1 ביחס 2024 לרבעון המקביל 2023	רבעון 4 ביחס 2023 המקביל 2022	
40%	27%	תפוחי אדמה
35%	42%	בצל
22%	26%	גזר

מקור: עיבודי BDO לנתוני למ"ס, מדד המחירים לצרכן, מחירים ממוצעים של מוצרים ושירותים נבחרים לצרכן

ברבעון האחרון של שנת 2023 מדד הפירות והירקות עלה בכ-10% לעומת התקופה המקבילה בשנה שעברה. מדד מחירי הירקות עלה בלמעלה מ-14% בעוד שמדד הפירות עלה בכ-8%. ברבעון הראשון של שנת 2024 המשיך מדד הפירות והירקות לעלות בכ-13% לעומת התקופה המקבילה בשנה שעברה. מדד מחירי הירקות עלה בכ-18% בעוד שמדד הפירות עלה בכ-12%.

שיעור שינוי מדדי מחירי מזון

רבעון 4 2023 ביחס לרבעון המקביל 2022	רבעון 1 2024 ביחס לרבעון המקביל 2023	
14.1%	17.7%	מדד מחירי הירקות
7.9%	12.1%	מדד מחירי הפירות
10.2%	13.1%	מדד מחירי ירקות ופירות
4.1%	3.3%	מדד מחירי מזון ללא פירות וירקות

מקור: עיבודי BDO לנתוני למ"ס, מדד המחירים לצרכן לפי קבוצות צריכה ראשיות ומשניות

העליה במחירי הפירות והירקות גבוהה פי 4 מעליית מחירי מוצרי המזון האחרים שעלו בכ-3%, התוצאה הינה ירידה בצריכת פירות וירקות ופגיעה בביטחון התזונתי.

1.2.3 השפעת המלחמה על הביטחון התזונתי ועל בריאות הציבור

הפגיעה בהיקפי שיווק התוצרת החקלאית, עליה במחירי המזון, ומביוחד מחיריפירות וירקות, לצד פגיעה כלכלית במשק כולו הביא להערכתנו להחמרת אי-הביטחון התזונתי של אוכלוסיות מוחלשות תוך גידול במספר הנזקקים למזון¹⁶.

בתקופה זו, מחירי הפירות והירקות עלו בכ-13% בעוד שהצריכה שלהם ירדה בכ-7%. מכאן שהאוכלוסיה הפחיתה בצריכת פירות וירקות ופנתה ככל הנראה לרכישת מזונות זולים יותר ומזינים פחות. להערכתנו גם מצבי מתח המביאים למצב נפשי ירוד מהווים גורם השפעה נוסף על ירידה בצריכת מזון בריא, אולם נושא זה לא נחקר ולא נדון בפרק מיוחד זה.

¹⁶ בהתאם להגדרות ארגון הבריאות העולמי (WHO) והאו"ם, אשר משמשות גם את הביטוח הלאומי בישראל, ביטחון תזונתי מושג באמצעות עמידה בארבעה ממדים: א. זמינות פיזית של המזון - היצע המזון ואספקתו ברמה הלאומית - אספקה וגישה סדירה למזון בטוח ומזין, בכמות מספקת ובאיכות המאפשרת גדילה והתפתחות תקינים וקיום אורח חיים פעיל ובריא. ב. נגישות למזון - ברמת משק הבית - קיום די משאבים כדי להשיג מזון בכמות מספקת; ג. צריכת מזון - גיוון תזונתי והרגלי אכילה ברמת הפרט כמו גם קיום תנאי תברואה, מים ומודעות משק הבית לשימוש הולם במזון; ד. יציבות בגישה למזון - עליה להתקיים בכל הרמות

דו"ח אבדן והצלת המזון וכן דו"ח העוני ואי-השוויון של ביטוח לאומי מראים כי קיים מתאם חיובי בין מצב כלכלי ונגישות למזון בריא¹⁷. על כן ניתן לשער כי הפחתת צריכת פירות וירקות כתוצאה מהמלחמה ניכרת בעיקר בקרב השכבות המוחלשות אשר אינן יכולות להתמודד עם עליית מחירי הפירות והירקות ונאלצות לפנות לפתרונות בריאים פחות.

על פי נתוני למ"ס, ההוצאה על מוצרי מזון ברבעון הראשון של 2024 עלתה ב-3.4% ביחס לתקופה המקבילה אשתקד. כמו כן, אוכלוסיית ישראל גדלה בכ-2% בתקופה זו. על כן, עלייה זו בתקנון הגידול באוכלוסיית המדינה, משקפת למעשה גידול בהוצאה על צריכת מזון של 1.4% לנפש. היות ומחירי המזון עלו בשיעור הגבוה מ-1.4% בתקופה זו, המשמעות הינה ירידה בהיקף רכישת המזון לנפש.

היקף המזון הנדרש כדי לגשר על הפער שבין צריכת המזון בפועל של האוכלוסייה הנמצאת בתנאי אי-ביטחון תזונתי, לבין רמת הצריכה הנורמטיבית (צריכה ממוצעת של עשירון שני עד חמישי), היה בשווי של כ-3.6 מיליארד ש"ח בשנה הקודמת. הירידה בהיקפי רכישת מזון ופירות וירקות בפרט בתקופת המלחמה, **הגדילה את פער צריכת המזון בכ-8%**, מ-3.6 מיליארד ש"ח לשנה לכמעט 4.0 מיליארד ש"ח בתקופת המלחמה, במונחים שנתיים. **המשמעות היא תוספת של כ-1.5% להיקף משקי הבית בישראל החיים החיים באי ביטחון תזונתי.**

נוסף על כך, כפי שהוצג בדו"ח אובדן והצלת המזון לשנת 2022, לירידה בצריכת פירות וירקות והחלפתם במוצרי מזון בעלי ערכים תזונתיים ירודים, השפעה בריאותית. הדו"ח הקודם של לקט ישראל העריך שהוצאות הבריאות בישראל כתוצאה מאי-ביטחון תזונתי עמדו על 5.2 מיליארד ש"ח בשנה הקודמת.

תוספת 1.5% בהיקף אי-הביטחון התזונתי בישראל כתוצאה מהמלחמה תביא להוצאות בריאות תוספתיות של 420 מיליון ש"ח (במונחים שנתיים), כלומר תוספת של 210 מיליון ש"ח המיוחסת לששת חודשי המלחמה הראשונים.

¹⁷ דוח ממדי העוני והאי-שוויון בהכנסות של הביטוח הלאומי 2022

1.3 מסקנות והמלצות

ביטחון תזונתי הינו מרכיב יסודי בחוסן הלאומי. הניסיון במלחמה הראה כי הפגיעה בסקטור החקלאי הביאה לפגיעה בביטחון תזונתי וכתוצאה מכך לפגיעה בחוסן הלאומי.

חשיבות עצמאות הביטחון התזונתי בישראל לחיזוק חוסנה הלאומי, עולה גם מתהליך שינוי מיקוד ויעוד משרד החקלאות אשר שינה את שמו ל"משרד החקלאות וביטחון המזון".

בצל שינויי האקלים, משברים גאו-פוליטיים ומצבי חירום אשר עלולים לגרום להפרעות בשרשראות האספקה ולפגיעה בביטחון התזונתי ובחוסן הלאומי כפועל יוצא, וכתוצאה מהמשבר אליו נקלע ענף החקלאות המהלך המלחמה, מקדם משרד החקלאות תהליך ל"היפוך מגמה - מייבוא לייצור מקומי, זאת מתוך מחויבות מלאה לביטחון המזון של אזרחיות ואזרחי ישראל וצמצום התלות בביטחון המזון של מדינות זרות"¹⁸.

1. הפגיעה בחקלאות – פגיעה ביוקר המחיה ובביטחון התזונתי

מלחמת חרבות ברזל הביאה להכפלת אובדן המזון במקטע החקלאי. תוצרת מזון בשווי 670 מיליון ₪ ירדה לטימיון כתוצאה ממחסור בידים עובדות ומניעת גישה לשטחים חקלאיים.

על אף הקטנת יצוא וגידול בהיקפי היבוא, עודף ביקוש הביא לעליית מחירי הפירות והירקות בשיעור של כ-13%. הניסיון מראה כי היבוא אינו מהווה חלופה מספקת להבטחת הבטחון התזונתי ולמניעת מחסור ועליית מחירים.

עליית המחירים פוגעת בעיקר בשכבות המוחלשות, והביאה לגידול באי הבטחון התזונתי בישראל של כ-1.5% ולנזק בריאותי של כ-210 מיליוני ₪.

2. חשיבות ההתנדבות להצלת מזון במלחמה

המלחמה הדגישה את חשיבות הצלת המזון ככלי להרחבת עתודות מזון ולהבטחת ביטחון תזונתי בשגרה ובעתות משבר. פעילויות ההתנדבות לאורך המלחמה איפשרו לפצות, גם אם באופן חלקי, על העדר ידיים עובדות. 600,000 ימי התנדבות, שווי ערך לכ-3,000 משרות מלאות בחקלאות, הצילו מזון בשווי 160 מיליון ₪ והפחיתו את היקף אבדן המזון במקטע החקלאי מ-25% ל-22% בתקופת המלחמה.

¹⁸ <https://www.gov.il/he/pages/agriministrynationalplanfoodsecurity>

3. היערכות לחירום – גיוס כח מתנדבים רב בזמן קצר

היום עדיין חסרים למעלה מ-30% מעובדי ענף החקלאות¹⁹ מצב המחייב לשמר את ערוצי התמיכה בהתנדבות החקלאית.

גם בקורונה, בעקבות הגבלת כניסה של עובדים זרים ופלסטינים לישראל לצד בידודים והידבקויות, נוצר מצב של מחסור בידיים עובדות בענף בעקבותיו תקצב משרד החקלאות פעילות התנדבות בחקלאות. לכן, בתנאי השוק הישראליים מצבים אלו של מחסור בידיים עובדות ופגיעה בבטחון אספקת המזון, הם מצבים שיש להיערך אליהם.

ענף החקלאות הנו ייחודי בהיותו מרכיב מרכזי לתנאי ביטחון תזונתי של האוכלוסיה ובהיעדר הגמישות בו לעיכוב בלוחות זמנים כתוצאה מהיעדר ידיים עובדות. כחלק מהחוסן הלאומי, על המדינה לגבש תוכנית הערכות לתקופות חירום בהן ניתן יהיה לגייס היקף מתנדבים רב בהתראה קצרה. הרחבת בסיס כח העבודה בחקלאות על ידי הקמת כח מילואים אזרחי למתנדבי חקלאות תאפשר הקניית מיומנויות נדרשות לחקלאות בשגרה והפעלתם ככח עבודה אלטרנטיבי בחירום.

4. חיזוק החקלאות וחשיבות היצוא

מהדו"ח עולה כי בשעת משבר, הקטנת היקף היצוא אפשרה להגדיל מקורות תוצרת חקלאית זמינים לשוק המקומי. על כן ברור כי היצוא החקלאי בשגרה מייצר חוסן לאומי במצבי חירום. המשמעות היא כי כחלק מפעילות השיקום, יש לחזור לא רק להיקפי יצור התוצרת החקלאית לשוק המקומי, אלא אף לגבש תוכנית להגדלת היקף היצוא החקלאי. זאת היות והיצוא מחזק את יכולת האספקה הסדירה לשוק המקומי בעתות משבר. לשם כך יש להרחיב את התמיכות בחקלאות למען הגדלת יצור על פני הגדלת יבוא.

¹⁹ שאינם ישראלים